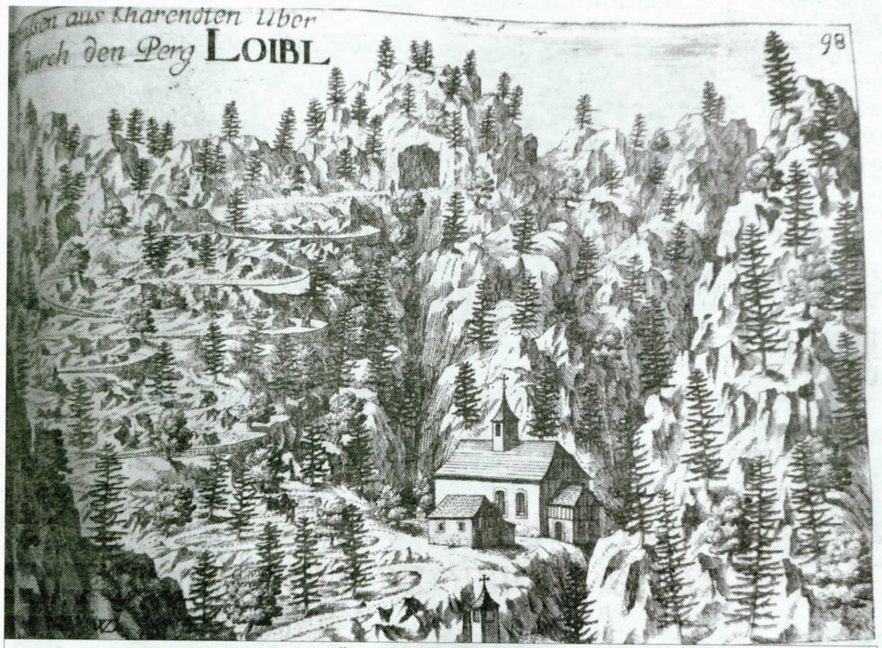
Korotan mu je bil pri srcu

Janez Vajkard Valvasor in sosede Kranjske (2): Koroška

Od vseh s Slovenci poseljenih dežel je imel kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) poleg rodne Kranjske najintenzivnejše stike s Koroško in če sodimo po njegovem opusu, je bil na deželo onstran Karavank navezan bolj kot na kateri koli drug sosednji prostor. Od skupno devetih knjižnih del, ki jih je podpisal kot avtor ali izdajatelj, se na Koroško namreč nanašajo tri, tj. prav toliko kot na Kranjsko, vendar jo je obravnaval neprimerno manj temeljito in manj obsežno. Medtem ko njegovo monumentalno *Slavo vojvodine Kranjske* (1689) sestavljajo štirje deli, ki štejejo skupaj kar 3532 strani s 24 prilogami, je Valvasorjevo temeljno delo o Koroški leto dni prej izdana *Popolna topografija stare in sodobne nadvojvodine Koroške* (1688) že po obsegu znatno skromnejša, saj obsega le 264 oštevilčenih listov, na katerih je za povrh precej praznega prostora.

STARI LJUBELJSKI PREDOR S KOROŠKE STRANI V VALVASORJEVI *POPOLNI TOPOGRAFIJI KOROŠKE* (1688)

Kako se je Valvasor lotil Koroške?

Eden od razlogov za skromno védenje o okoliščinah nastajanja Valvasorjevih del je, da je ohranjenih zelo malo njegovih rokopisnih zapisov in osebne korespondence. Še največ podatkov najdemo v predgovorih njegovih del in v razmeroma številnih opisih lastnih doživetij, raztresenih po *Slavi vojvodine Kranjske*, medtem ko je v *Popolni topografiji Koroške* en sam tovrstni zapis. Pri opisu benediktinskega samostana na Osojah Janez Vajkard pravi, da je leta 1680 na lastne oči videl tam shranjeno čudodelno kroglo.

Da se je v letih 1680 in 1681 mudil v deželi, vemo iz drugih skromnih zapisov, iz kratkih notic na neki risbi in iz pisma Ljubljančana Janeza Ludvika Schönlebna Albertu Reichartu (1640–1727), opatu benediktinskega samostana v Št. Pavlu. Vse, kar je znanega o Valvasorjevih stikih s tem možem, ki je bil skoraj enake starosti kot on, kaže na njuno tesnejše znanstvo. Celovčan Reichart je vzbudil Valvasorjevo pozornost najpozneje tedaj, ko je v polihistorjeve roke prišla njegova kratka zgodovina Koroške iz leta 1675. Izobraženi opat, ki se je zapovrh ukvarjal z zgodovino, je postal nedvomno najboljši Valvasorjev »zaupnik« na Koroškem. Ko je Valvasor leta 1681 izdal svojo prvo topografijo Koroške, so mu koroški deželni stanovi prav na Reichartov predlog izplačali tisoč goldinarjev za trud, Valvasor pa je naslednje leto šentpavelskemu opatu posvetil svojevrstno latinsko-nemško umetnostno delo *Prizorišče človeške smrti v treh delih*.

Zanimivo je, da so koroški deželni stanovi od Valvasorja prejeli v dar le štiri izvode omenjene topografije, medtem ko je bila njena nadaljnja prodaja v deželi in zunaj nje povsem prepuščena avtorjevi pobudi. A očitno se mu je prodajanje izplačalo, saj v nasprotnem primeru čez sedem let ne bi pripravil razširjene izdaje.

Tri topografije Koroške

Valvasorjeva prva *Topografija Koroške* iz leta 1681 razen kratkega uvoda nima besedila, ampak vsebuje slikovne upodobitve gradov in krajev, skupaj 223 bakrorezov. Predloga zanje je skicna knjiga z 233 skicami, v veliki večini obrisnimi perorisbami in s številnimi obrobnimi pripombami za izvrševalca risane predloge in bakrorezca.

Dolgo so vse skice s pridržki veljale za polihistorjevo lastnoročno delo, tako kot tiste v skicni knjigi za *Topografijo Kranjske*. Takšno prepričanje je temeljilo na Valvasorjevih besedah, da je vse narisal sam in dal potem izdelati bakroreze. Toda v obeh skicnih knjigah padeta v oči dva po kakovosti zelo različna risarska rokopisa. Kot je ugotovil umetnostni zgodovinar Uroš Lubej, objektov na terenu dejansko ni risal samo Valvasor, ampak je že k risanju skic za *Topografijo Kranjske* pritegnil izkušenega nizozemskega grafika Justusa van der Nypoorta. Valvasorjevo precej manj spretno roko je v skicni knjigi Kranjske mogoče prepoznati pri približno 20 od skupno 358 topografskih risb, to je pri dobrih petih odstotkih, medtem ko je treba vse ostale pripisati Nypoortovi roki. V skicni knjigi za *Topografijo Koroške* je razmerje skoraj diametralno nasprotno: več kot 200 risb je Valvasorjevih in le 28 ali vsaka osma Nypoortova. Upodobitve krajev izpod Valvasorjeve roke so izjemno preproste in nerodne, veliko skic je naravnost otroških, razlike med predlogo in bakrorezom v *Topografiji Koroške* pa preočitne na škodo realistične slike. Risarji in bakrorezci so se morali preprosto prepuščati domišljiji.

UPODOBITVE KRAJEV IZPOD VALVASORJEVE ROKE SO IZJEMNO PREPROSTE IN NERODNE, VELIKO SKIC JE NARAVNOST OTROŠKIH.

Hkrati s prvo *Topografijo Koroške* je Valvasor izdal še skromno delo *Topografija salzburške Koroške*, v katerem je ponatisnil bakroreze 28 posesti salzburške nadškofije na Koroškem. Najbrž je že tedaj razmišljal o izdelavi zemljevida koroške dežele, a so mu tamkajšnji deželni stanovi leta 1683 dali jasno vedeti, da na financiranje česa takega ni mogoče misliti. Tako se je moral zadovoljiti le s karto manjšega formata, objavljeno leta 1688 v *Popolni topografiji Koroške*.

Zamisel o tej celostni topografiji se je pri Janezu Vajkardu verjetno porodila šele po letu 1685. Odgovor na vprašanje, zakaj jo je dal natisniti pri Wolfgangu Moritzu Endterju v oddaljenem Nürnbergu in ne, denimo, pri Mayrju v Ljubljani ali Salzburgu, gre najprej iskati v njegovem težkem finančnem položaju. Upal je, da bo s prihodki od te knjižne izdaje poplačal del svojih naraščajočih obveznosti do Endterja in korektorja Erasmusa Franciscija. Distribucija knjige je bila očitno izključno Endterjeva domena, da je z izkupičkom od prodanih izvodov pokril del Valvasorjevih stroškov za natis *Slave vojvodine Kranjske*.

Popolna topografija Koroške (1688) je v primerjavi z leto pozneje izdano *Slavo vojvodine Kranjske* bistveno skromnejše delo, ki spominja na »mlajšo kranjsko sestro« predvsem po velikem knjižnem formatu. Poglavitna razloga za to sta dva. Prvič, Valvasor je imel s topografijo Koroške že v izhodišču drugačne namene, in drugič, njegovi napori pri tem projektu so iz objektivnih razlogov morali ostati omejeni. Ob intenzivnem delu na *Slavi* mu je za Koroško ostalo resnično malo časa, *Popolna topografija Koroške* pa je bila tako predvsem marketinški prijem. Njena vsebina je v veliki meri primerljiva z XI. knjigo leto dni zatem izdane *Slave vojvodine Kranjske*. Uvodnemu opisu dežele sledijo podobe in opisi gradov in krajev, razvrščenih po abecednem redu. Za razliko od opisov gradov v *Slavi* se je Valvasor na splošno zadovoljil z navedbo imena tedanjega lastnika. Prav tako je v koroških arhivih delal neprimerno manj kakor v kranjskih.

Nerealistično načrtovanje predora pod Ljubeljem

Končno naj v zvezi s Koroško spomnimo na Valvasorjev smeli in nerealistični načrt o zgraditvi predora pod Ljubeljem na deželni meji s Kranjsko. Za tisti čas utopična zamisel je bila sicer stara vsaj toliko kot on. Poleg tega je tik pod vrhom Ljubelja že od 16. stoletja obstajal komaj 100 metrov dolg predor, ki so ga pozneje, v prvi polovici 18. stoletja spremenili v cestni usek. Edini znani vir o Valvasorjevem načrtu za gradnjo daljšega predora je njegova lastna izjava, da je ostal neuresničen zaradi izbruha epidemije na Dunaju. Dokler v dunajskih arhivih ne bomo odkrili dokumenta o tej nameri, moramo zaupati Valvasorjevim besedam. Dokaze zaman iščemo v zapisnikih kranjskih in koroških deželnih stanov, kar niti najmanj ne preseneča, saj je bila gradnja predora mišljena kot zasebni podvig s podporo cesarskega dvora. Praktično razmišljajoči Valvasor je upal, da bo tako dobil od cesarja trajno pravico do pobiranja mitnine, a so vsi načrti padli v vodo.

BORIS GOLEC